

Саха Өрөспүүбүлүкэтэ
«Уус-Алдан улууһа» олохтоох бэйэни салайыныы оройуона үбүнэн хааччылар оскуолаба
киириэн иннинээҕи оҕо үөрэҕин тэрилтэтэ “Уһун-Күөл сэлиэнньэтэ 33 №-дээх
“Чуораанчык” оҕо саада”

«Тыл оонньуута»
дидактической оонньуулар

Оҕордо: иитээччи Иванова Сахаяна Ивановна

Иһинээҕитэ

- Кирии тыл
1. Тыл саппааһын байытыгыга оонньуулар.....
 2. Дорҕоону билиигэ,чуолкайдык сангарарга оонньуулар
 3. Тылы сүһүөххэ араарыыга оонньуулар.....
 4. Чайнвордтар
 5. «Толкуйдуубут, тобулабыт» кроссвордтар, сканвордтар.....
 6. Ребустар
 7. Туһаныллыбыт литература

Кириин тыл

Тыл – киһи айбыт биир эриэккэс кэстүүтэ. Саха омук тыла баай, кэрэ, хомоҕой. Киһи төрөөбүт тылын диригинник билэр да, соччонон кинини ытыктыыр.

Тылы –өһү оҕо эрдэхтэн чочуйар наада. Оонньуу оҕо саамай таптыыр, үлүһүйэр дьарыга буолар. Оҕо тылын – өһүн сайыннарарга тыл оонньуутун суолтата олус улахан. «Тыл оонньуута» дидактической оонньуулар пособия 5-7 саастаах саастаах оҕолорго, иитээччилэргэ, төрөппүттэргэ анаан оҥоһуллунна.

Тыл оонньуулар оҕо тылын саппааһа, айар, толкуйдуур, ситимнээн кэпсиир, ойуулаан-дьүһүннээн, уобарастаан өйдүүр дьоҕура сайдарыгар, элбэҕи билэригэр, айарыгар олус наадалаах уонна тирэх буолар. Оҕо булугас өйүн эрчийэн, тыл баайын баһылаан төрөөбүт тылын үйэтитэр, сахалыы тыынныыр, баай тыллаах дьон буолалларыгар көмөлөһөр. Оҕону кыра сааһыттан эрчийдэххэ, үөрэттэххэ туһунан толкуйдаах, сайдыылаах, билиилээх буола улаатар. Итиннэ тыл оонньуута улахан олугу уурар.

«Тыл оонньуутун» сүрүн сыала-соруга: оҕо тылын-өһүн сайыннарыы; оҕо онорон көрөр, толкуйдуур, өйгө хатыыр дьоҕурун, болҕомтотун сайыннарыы буолар.

Тыл оонньуутун анал дьайымалга, улахан киһи оҕону кытта бииргэ дьайымалыгар ситимнээн күннэтэ тутуннааха оҕо билиитэ хангыр, сайдан иһэр, тылын саппааһа байар.

Ол курдук тыл саппааһын байытыыга, дорҕоону чуолкайдык санарарга, тылы сүһүөххэ сөпкө араарарга, толкуйдуур дьоҕуру сайыннарарга тыл оонньууларын ытыааха сөп. Ону таһынан тыл оонньуутугар сөптөөх остуол оонньууларын, ребустары, чайнвордтары, кроссвордтары оҕо олус сэнгээрэр уонна интэриэһиргиир.

Дидактической ооньюулар
Тыл саппааһын байытыга ооньюулар

«Түргэнник эт»

Сыала: Дьыл кэминэн таннар танас арааһын тыл көмөтүнэн ааттыылларын ситиһии, булугас буолууну сайыннары.

Ооньюу барыта: Иитээчи группа оҕотун түөрт бөлөххө арааран, дьыл түөрт кэмигэр таннар танаһы сөпкө уонна элбэҕи буларга куоталаһыннарар. Холобур, кыһынны танас....., сааскы танас....., сайынны танас, күһүҥнү танас....

«Төһө билэбин?»

Сыала: Киһи этин-сиинин чааһын туһунан билиилэрин-көрүүлэрин чинэтии.

Ооньюу барыта: Иитээчи бэйэтигэр илиитинэн ыйан киһи чаастарын көрдөрөр. Сөпкө эппит оҕо фишка ылар. Холобур, төбө, буут, сарын, түөс, самыы, моой, тобук, тоноҕос, ис, сис уо.д.а.

«Булугас өй»

Сыала: Предмет дьүһүнүн дьүөрэлээһин, толкуйдуур дьөбүрү сайыннары.

Ооньюу барыта: Оҕолор төгүрүччү олороллор, бэйэ-бэйэлэригэр палочка бэрсэн иһэллэр. Палочкалаах оҕо этэр «манан» уонна аттыгар олорор оҕо палочканы биэрэр. Палочканы ылбыт оҕо этиэхтээх «куобах». Биир дьүһүнү этэн баран аттыгар олорор оҕо палочканы биэрэр. Сатаан тыл толкуйдаабатаҕына бары тэннэ ахсаан ааҕаллар: биир, икки, үс! Толкуйдаабатах оҕо ооньюуттан туоруур.

«Аптаах тыл»

Сыала: Күннэтэ туттуллар аптаах тыллары билиилэрин чинэтии. Толкуйдуур дьөбүрү сайыннары.

Ооньюу барыта: Икки оҕо тахсан төлөпүөнүнэн кэпсэтэллэр. Кэпсэтиигэ аптаах тыллары тутта сатыахтаахтар. Ким элбэх аптаах тылы туттан кэпсэппит фишка ылар.

«Тэй, тэй мээчик»

Сыала: Предметтэри бөлөхтүүргэ эрчийии, билиини чинэтии, болҕомтону сайыннары.

Оонньуу барыта: Иитээччи мээчиги хаста эрэ тэйитэр. Онно оџо болџомтотун ууруохтаах. Холобур, мээчиги биэстэ тэйитэр уонна араас темаџа предмети ааттыыр. Холобур, дьэ сүөһүтэ – ынах, оџус, сылгы, сибиинньэ, ыт. Иитээччи мээчиги хаста тэйитэр да оччо тылы этэн бөлөхтүөхтээхтэр.

Дорџоону билиигэ, чуолкайдык сангарарга оонньуулар

«Ким элбэх тылы буларый?»

Сыала: Дорџооннору арааран истэргэ үөрэтии, истэр, толкуйдуур дьџоџуру сайыннарыы.

Оонньуу барыта: Иитээччи оџолорго ойуу көрдөрөр. Ол ойуу ханнык дорџоонтон саџаланарын быһаараллар уонна ол дорџоонтон саџаланар тыллары булууга куоталаһаллар. Ким элбэх тылы эппит ол кыайыылаах буолар. Холобур, иитээччи саппыкы ойуутун көрдөрөр. Оџолор «С» дорџоонтон саџаланар диэн быһаараллар уо тылары толкуйдуулар. С – соттор, сибэкки, сибиинньэ, сиркилэ, суумка, саас, сулус....

Оонньуу иккис көрүнгэ: Кубикка буукубалары сыһыарыахха сөп уонна кубигы бырахтаахха хайа буукубаџа түһэр да ол буукубаттан саџаланар тыллары булууга куоталаһыахха сөп.

«Дорџоон хонууга»

Сыала: Тыл бастакы уонна бүтэник бүтэй дорџооннорун арааран истэргэ үөрэтии, толкуйдуур дьџоџуру сайыннарыы.

Оонньуу барыта: Тыл иннинээџи уонна тыл кэннинээџи бүтэй дорџооннорунан сирдэтэн таабырыннары таайыы.

1. “М” дорџоонтон саџаланар «К» дорџоонунан бүтэр кыната суох да көтөр, атаџа суох да сүүрэр баар үһү (мээчик).
2. «Б» дорџоонтон саџаланар «Н» дорџоонунан бүтэр сүүс биэс уон тимэхтээх тойон баар үһү (баян).
3. «С» дорџоонтон саџаланар «Т» дорџоонунан бүтэр остуолга кыргыһар бухатыырдар бааллар үһү (саахымат).
4. «Х» дорџоонтон саџаланар «С» дорџоонунан бүтэр дьүрүһүйэр куолас баар үһү (хомус).
5. «Т» дорџоонтон саџаланар «Р» дорџоонунан бүтэр кэрэ кэпсээннээх, ыллам ырыалаах дьааһык баар үһү (телевизор).
6. «К» дорџоонтон саџаланар «Х» дорџоонунан бүтэр чыычаахтар көтөөрү өндөннөһөллөр үһү (кулгаах).

«Алыптаах дорбоон хонуута»

Лото

Сыала: Дорбоон буукубатын билиигэ билиини чинэтии.

Оонньуу барыта: Оонньууга 4-6 оџо кыттыан сџп. Иитээччи хас биирдии оџоџо биирдии дорбоон буукубалара ойууламмыт карточкалары түнэтэр. Остуолга оџолор иннилэригэр төгүрүк быһыылаах фишкалар сыталлар, иитээччи мөһөөччүктэн буукубалары таһаарар уонна буукубаны этэр, ол ааттаабыт буукубата карточкаџа баар буоллаџына фишканы ууран иһэллэр. Бу оонньуу оџо буукубаны билэ үөрэнэригэр олус туһалаах.

«Барабааны эргит»

Сыала: Дорбооннору арааран истэргэ, буукубаны билэргэ үөрэтии, истэр, толкуйдуур дьџууру сайыннарыы.

Оонньуу барыта: Остуолга барабаан турар ону тахсан оџо барабааны эргитэр, барабаан стрелката ханнык буукубаџа эбэтэр ойууга түбэспитинэн онтон саџаланар тыллары булууга куоталаһаллар.

Тылы сүһүөххэ араарыыга оонньуулар

«Ойуур устун айан»

Сыала: 1-2 сүһүөхтээх тыллары араара үөрэнэргэ эрчийии.

Оонньуу барыта: Оџолор ойуур устун айанныылар. Оонньууга 4-5 оџо кыттыан сџп. 1-2 сүһүөхтээх кыыллары ааттыырга куоталаһаллар. Хас биирдии оџоџо төгүрүк быһыылаах олбохтор бэриллэллэр. Ол олбоџу ууран баран оџо этиллибит сүһүөхтэн турар кыыллары ааттыахтаахтар. Ыйылыбыт бэлиэџэ хааман тийиэххэ дылы ким урут тийибит ол кыайыылаах.

«Билбэтчэйгэ көмөлөс»

Сыала: 2-3 сүһүөхтээх тыллары буларга, сүһүөџү сџпкө араарарга эрчийии.

Оонньуу барыта: Билбэтчэйгэ Билэччэй оонньуур арааһын биэрбит уонна 2-3 сүһүөхтээх оонньуурдары наардаан уурталаа диэн сорудах биэрбит. Ону Билбэтчэй тылы сүһүөххэ кыайан араарбат эбит, ол иһин энигини көмөлөһөргө ынырар. Оонньуурдартан икки уонна үс сүһүөхтээх оонньуурдары наардаан талан булуу. Холобур, чыычаах, чоппууска, кубик, барабаан, кутуйах, ээ, бөрө...

«Болдоён көр уонна эппиэттээ»

Сыала: Схема көмөтүнэн тылы сүһүөххэ арааран була үөрэнии.

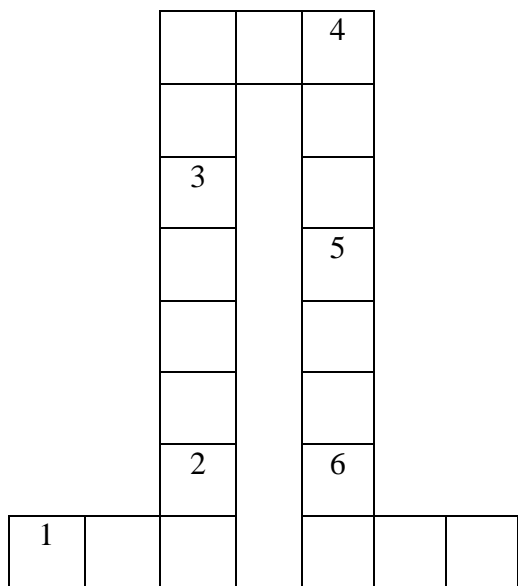
Оонньуу барыта: иитээччи карточка онорор. Холобур, 1 дьэдьэн, 2 дьэдьэн, 3 дьэдьэн, 4 дьэдьэн ойуулаах карточкалар. Иитээччи оболорго карточканы көрдөрдөбүнэ, карточкаҕа ойууламмыт ойуунан оччо сүһүөхтээх тылы булуохтаах. Сөпкө эппит оҕоҕо фишка бэриллэр.

Чайнвордтар

Сыала: Чайнворд нөнгүө буукубалары үөрэтии; толкуйдуур дьобуру сайыннарыы, билиини ханатыы.

Чайнвордтары ыйытыктарынан сирдэтэн таайыы.

«Д» чайнворду ыйытыларынан сирдэтэн таай

1. Биһиги ханнык омуктарбытый? (саха)
2. Оттуур сир (алаас)
3. Колобогу ким сиэбитэй? (саһыл)
4. Мин хаһан да кими да атаҕастаабпым. Ол эрээрри миигин көрдүлэр да, улаханнаын – кыралыын бары ытаһаллар (луук)
5. Сайын кэлбитин уруйдуур көтөр (кэбэ)
6. Чоппуусканы бултаһар көтөр (элиэ)

«Т» чайнворду таабырын көмөтүнэн таай

1		2		

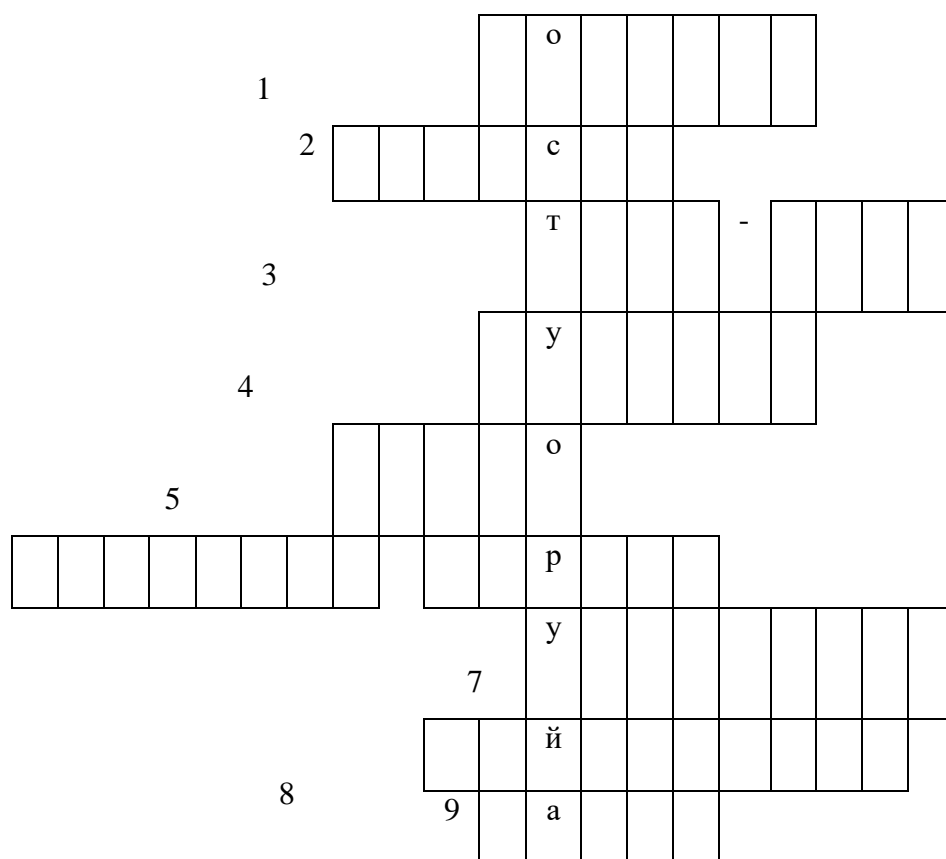
1. Күннээбэр күүстээх, тыаллаабар мөлтөх атаба суох барар, хараба суох да ытыыр баар үһү (былыт).
2. Көндөй чөнгөчөктөн күн тыкпыт үһү (лаампа).

«С» чайнворду таабырын көмөтүнэн таай

3			
			1
2			

1. Күн итиитик сылытар, сибэкки үүнэр, чыгычаахтар ыллыыллар, хаһан маннык буоларый? (сайын)
2. Хас биирдии сыммыкка сэттэдии чоппууска баар үһү (нэдиэлэ)
3. Хара ынах хаптаһыны хайа салаабыт үһү (эрбии)

«Остуоруйа» кроссворд

1. Ханнык остуоруйа геройа сүөгэйгэ сөтүөлээбитэй, бурдукка буккуллубутай, арыыга буспутай? (колобок)
2. Машенька кыыс корзинаҕа тугу уган эбээлээх эһээтигэр эһэнэн ыпытытай ? (бэрэски)
3. Мууска халтарыйан сототун унуоҕун тосту түспүт эмээхсин (Таал – Таал)
4. Ханнык кыыл кэлэн көмөлөспүтүгэр улахан да улахан оҕуруот аһын туура тарпыттарай (кутуйах)
5. «Өйдөөх дыаданы бааһынай» остуоруйаҕа биир ыал дыиэлэрин аанын аһа –аһа кураанах хааһаҕы таһаара-таһаара тэбииллэр этэй ол тугуй (буруо)
6. «Бизэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин» остуоруйаҕа уол аата (Хаардыт Бэргэн)
7. «Сивка-Бурка» остуоруйаҕа үһүс уол аата (Уйбаанчык)
8. Ханнык остуоруйаҕа ким диэн ааттаах кып-кыра кыһы баҕалар уорбуттарай (Дюймовочка)
9. Күөрэгэй диэн остуоруйаҕа кыыс кутуйахтарга тугу астаан сиэтэр этэй (хааһы)

«Тыа олохтоохторо - кыыллар»

сканворд

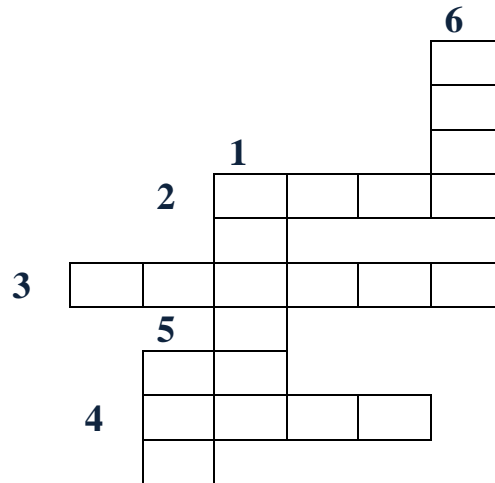
Ойуулары көр уонна таай. Кыыллары буукубаларынан килиэткэ иһигэр суруй. Сахабыт сиригэр ханнык күндү түүлээх кыыллар олохсуйалларый?

“Көтөр кынаттаахтар”

кроссворд

Кроссворду таабырын таайытын көмөтүнэн таайан онор.

Туруору:

1. Өлүү кыына өһөх бэргэһэлээх үһү.
5. Ууттан кураанах тахсар баар үһү.
6. Халлаанна кугас былаат тэлээрэ сылдыар үһү.

Сытыары:

2. «Кээлэрбин эрэ кэпсиэм, төннөрбөр төрүт санарыам суоҕа», диир баар үһү.
3. Түөс-маас сангалаах, тэлиэс-былаас дайбаабыт баар үһү.
4. Ханыл тойон уола хараҕа хааннаах үһү.

“Төрөөбүт дойдубут эмтээх үүнээйилэрэ”

кроссворд

Коля ийэтинээн сайын устата эмтээх үүнээйилэри хомуйбуттар. Коля ийэтинээн ханнык эмтээх үүнээйилэри хомуйбуттарын кроссвордка бастакы буукубаларынан уонна ойууларынан сирдэтэн таай. Таайбыт ойуугун өгнөөх кыраасканан кырааскалаа.

			Э						
1			М						
2			Т						
			Э						
	3		Э						
		4	Х						

1

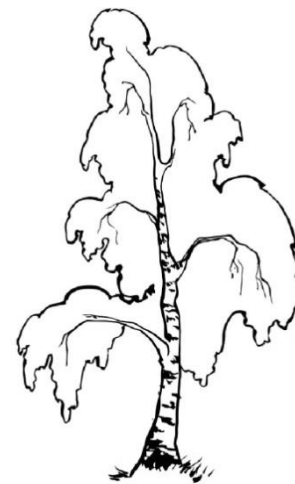
2

3

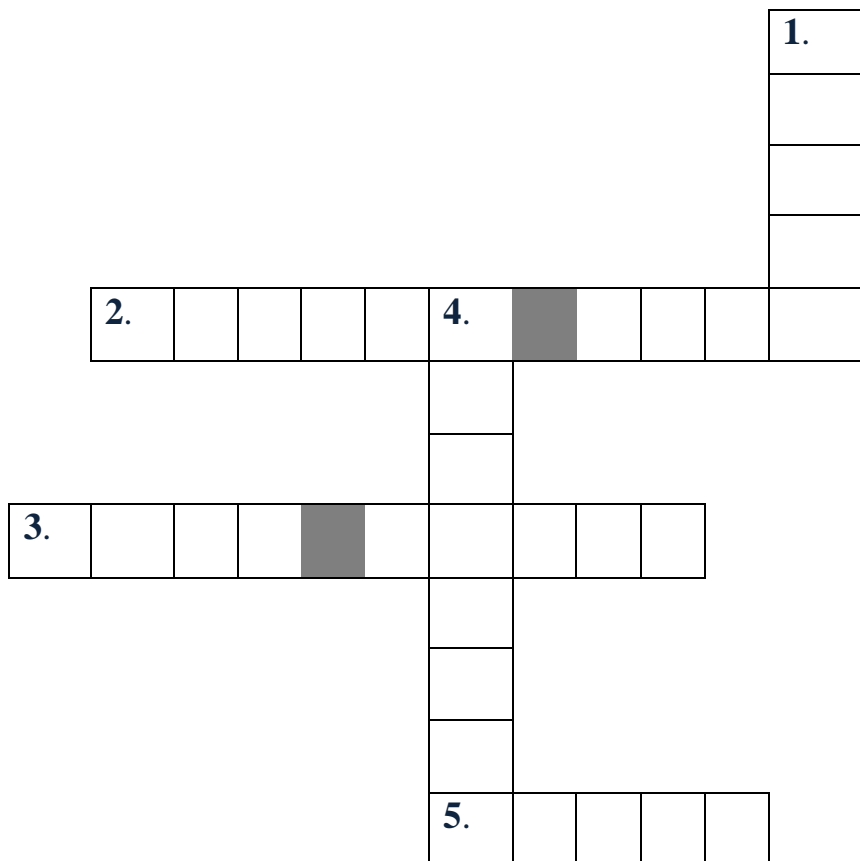
4

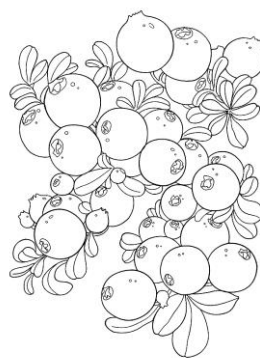
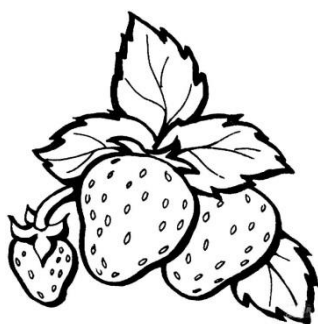
Сахабыт сириҥ кэрэ айылҕатыгар ханнык отоннор үүнэллэрий?

кроссворд

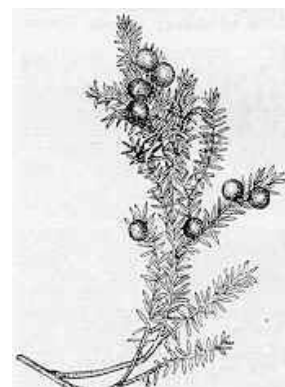
Кроссворду ойуулар көмөлөрүнэн таай. Таайыллыбыт ойуулары өгнөөх кыраасканан кырааскалаа.

1.

3.

4.

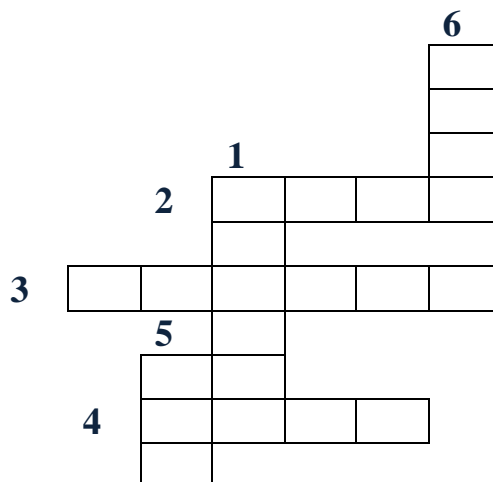
5.

“Көтөр кынаттаахтар”

кроссворд

Кроссворду таабырын таайытын көмөтүнэн таайан онор.

Туруору:

5. Өлүү кыһа өһөх бэргэһэлээх үһү.
5. Уугтан кураанах тахсар баар үһү.
6. Халлаанна кугас былаат тэлээрэ сылдыар үһү.

Сытыары:

6. «Кээлэрбин эрэ кэпсиэм, төннөрбөр төрүт сангарыам суоҕа», диир баар үһү.
7. Түөс-маас сангалаах, тэлиэс-былаас дайбаабыт баар үһү.
8. Ханҕыл тойон уола хараҕа хааннаах үһү.

РЕБУСТАР

С

(суол)

С

(силии)

Т = Н (тиин)

Х

(хотон)

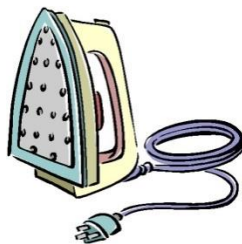
Б

(бөтүүк)

Х

(хаан)

Туханыллыбыт литература:

1. Гоголева С.В., Лепчикова Л.П., Саввина М.Н. Дидактические игры. Я., 1991г.
2. Каратаев И.И. Оҕону чуолкайдык сангарарга үөрэтии уонна грамотаҕа үөрэнэргэ бэлэмнээһин. Я., 1984с.
3. Кондакова У.Ф. Тыл оонньууга. Дь., 2002с.
4. Кондакова У.Ф. Тыл оонньууга. Дь., 2003с.